

KODĖL PRASIDEDA NAUJAS ŠALTASIS KARAS?*

Ivadas

Tarptautinių santykių disciplinoje šaltojo karo tarp JAV ir Sovietų Sąjungos pabaiga tapo vienu svarbiausių diskusijų objektų. Vienoms tarptautinių santykių mokykloms, ypač realizmui, teko atremti kritiką dėl nesugebėjimo numatyti ar bent paaiškinti šaltojo karo pabaigą kitoms, pavyzdžiui, konstruktyvizmui, tai tapo galimybe atkreipti dėmesį į savo teorines prielaidas ir aiškinimus¹.

Bandymai paaiškinti, kodėl baigėsi šaltasis karas ir būtent tokiu – taikiu – būdu, tęsiasi iki šiol². Tačiau prabėgus dviem dešimtmečiams po šaltojo karo viešajame – žiniasklaidos ir politikų³ – diskurse ir akademinėse diskusijose⁴ pasirodė svarstymų ar net išpėjimų apie prasidedantį naują šaltąjį karą tarp Rusijos ir JAV.

Šioje apžvalgoje pristatomos trys pastaruoju metu pasirodžiusios knygos naujo šaltojo karo tema. Vienijamos susidomėjimo nauju šaltuoju karu, vis dėlto jos atkreipia dėmesį į gana skirtingas problemas ir naujo šaltojo karo priežastis. Markas MacKinnonas naujo šaltojo karo priežasčių linkęs ieškoti tiek JAV, tiek Rusijos veiksniuose,

* Mark MacKinnon. *The New Cold War. Revolutions, Rigged Elections, and Pipeline Politics in Former Soviet Union*. New York: Carroll & Graf, 2007. Edward Lucas. *Naujas Šaltasis karas. Kremliaus keliami grėsmė Rusijai ir Vakarams*. Vilnius: Baltos lankos, 2008. Stephen F. Cohen. *Soviet Fates and Lost Alternatives. From Stalinism to the New Cold War*. New York: Columbia University Press, 2009.

Edwardas Lucasas tokias priežastis mano esant Rusijos veiksmus, o Stephenas F. Cohenas, nors daugiausia dėmesio skiria Rusijai, šaltojo karo iniciatore linkęs laikyti JAV. Minėti autoriai pateikia daug įdomios ir išsamios informacijos apie procesus Rusijoje ir JAV, įvykius posovietiniame regione. Tačiau šioje knygų apžvalgoje apsiribojama vienu aspektu ir analizuojant autorių argumentus siekiama atsakyti į klausimą, kodėl prasideda naujas šaltasis karas?

Atsakymas į šį klausimą nėra vien įvardijimas, kas „kaltas“ dėl naujo šaltojo karo, bet ir bandymas atrasti veiksnius, laikomus darančiais lemiamą įtaką JAV ir Rusijos dvišaliams santykiams. Kaip minėta, šiose knygose pateikiama daug aktualios faktinės informacijos, tačiau mažiau dėmesio skiriama konceptualesnėms išvalgoms ar nuoseklioms teorinėms prielaidoms⁵. Taigi siekiant pateikti labiau susistemintą požiūrį į tai, kaip analizuojamose knygose aiškinamos naujo šaltojo karo priežastys, bus remiamasi šaltojo karo pabaigos aiškinimų prielaidomis. Šaltojo karo pabaigos aiškinimai apima argumentų įvairovę nuo valstybių vidaus iki išorės padėties, nuo materialių iki idėjinių veiksnių ar jų derinio, užbaigusio tą karą, įtakos. Ieškant tarptautinės sistemos pokytį – šaltojo karo pabaigą – paaiškinančių priežasčių, pirmoji tyrimų banga reikšmingu laikė idėjinių veiksnių vaidmenį, o antroji grįžo prie materialių veiksnių įtakos⁶.

Naujų idėjų atsiradimas aiškinamas dviem būdais⁷. *Pirma*, tradicinės idėjos pasirodo neveiksmingos ir atsiranda galimybė įsitvirtinti naujoms idėjoms. *Antra*, vyksta mokymosi procesas, idėjos keičiasi kaupiantis patirčiai. Idėjų vaidmuo gali būti instrumentinis, kai laikoma, kad įtaką politiniams sprendimams idėjos daro siūlydamos naujų veikimo būdų, kurie vestų link geriausio žalos minimizavimo ir naudos maksimizavimo rezultato. Arba idėjų poveikis pasireiškia vykstant gilesniems veikėjo tapatumo pokyčiams, dėl kurių iš esmės keičiasi ir jo interesai.

Materialių veiksnių įtaka šaltojo karo pabaigai pasireiškė santykinu Sovietų Sąjungos galios sumažėjimu, nulemtu globalaus galios

pasidalijimo, ar suvokimu, kad mažėja, palyginti su JAV, Sovietų Sąjungos pajėgumai⁸. Idėjų ir materialių veiksmų sąveika gali būti vertinama laikantis prielaidos, kad materialių aplinkybių pasikeitimas gali priversti veikėjus pakeisti savo idėjas⁹. Arba, nepaisant materialių pajėgumų, idėjos apibrėžia, kas yra svarbu ir kaip bus panaudoti materialūs ištekliai.

Analizuojant šaltojo karo pabaigą, konkuravo aiškinimai, pabrėžiantys materialių veiksmų svarbą ir idėjinių veiksmų poveikį. Tačiau būta ir kitokių aiškinimų: išskirtinis politinių lyderių vaidmuo užbaigiant šaltąjį karą, vidaus veiksniai (autoritarizmas) ir kt.¹⁰

Taigi šioje apžvalgoje, *pirma*, bus pristatyta, kaip kiekvienas iš autorių supranta naują šaltąjį karą. *Antra*, kokias nurodo šaltojo karo priežastis. *Trečia*, kas svarbu norint užbaigti ar neleisti išsiplėtoti naujam šaltajam karui. Galiausiai pateikiamas argumentų, kodėl prasideda naujas šaltasis karas, apibendrinimas išskiriant prielaidas, kuriomis remiasi šie argumentai.

1. Naujo šaltojo karo samprata

M. MacKinnonas, E. Lucasas ir S. F. Cohenas pasitelkia naujo šaltojo karo sampratą siekdami apibūdinti dabartinius Rusijos ir JAV santykius. Tokio pasirinkimo motyvus atskleidžia E. Lucasas ir S. F. Cohenas.

E. Lucasas „[n]eramios konfrontacijos tarp Vakarų ir Kremliaus erą“ pavadina nauju šaltuoju karu tiesiog todėl, kad taip trumpiau. Ir kartu patvirtina, kad senasis šaltasis karas tikrai baigėsi, „analogijos su juo yra anachroniškos ir pasenusios“¹¹. Konfrontacija tarp Vakarų ir Rusijos kyla dėl nesutarimų energetikos sektoriuje, NATO plėtros, požiūrio į posovietinio regiono valstybes. Naujas šaltasis karas suprantamas visų pirma kaip agresyvus Rusijos elgesys buvusių okupuotų Vidurio Europos, Balkanų, Kaukazo ir ypač Baltijos valstybių atžvilgiu ir bandymas daryti įtaką Vakarams.

Naujas šaltasis karas kariaujamas pasitelkus finansinę galią, gamtinius išteklius (visų pirma energetikos sektoriuje), diplomatiją ir propagandą. Svarbiausia knygos mintis, kaip nurodo autorius, yra ta, kad „turtiniausios ir stipriausios pasaulio laisvosios šalys privalo užstoti tas mažas valstybes, kurioms Rusija dabar kelia grėsmę“¹². Toks raginimas savanaudiškas ta prasme, kad jo tikslas – Vakarams išvengti konfrontacijos su Rusija vėliau, kai taps daug sunkiau prieš ją atsilaikyti.

S. F. Cohenas naudoja naujo šaltojo karo sampratą, nes yra įsitikinęs, kad iš dalies šaltasis karas tarp JAV ir Rusijos netgi nebuvo pasibaigęs. Šio autoriaus manymu, senas šaltasis karas baigėsi Maskvoje, bet ne Vašingtone. Žlugus Sovietų Sąjungai, JAV tapatumas ir toliau vystėsi kaip priešprieša Rusijai. JAV politika rodo, kad „ilgas Amerikos šaltasis karas niekada nebuvo nukreiptas į sovietinį komunizmą, bet į Rusiją, ir kad naujas šaltasis karas turės tuos pačius motyvus“¹³. Todėl S. F. Cohenas teigia, kad naujas šaltasis karas prasidėjo ne Maskvoje, o Vašingtone.

Kodėl JAV ir Rusijos santykius suvokia kaip naują šaltąją karą, M. MacKinnonas nenurodo, bet paaiškina, kaip jį supranta. Pasak jo, naujo šaltojo karo „mūšio laukas“ geografiniu požiūriu daug siauresnis ir arčiau Rusijos. Konfrontacija vyksta politinėje, ideologinėje (demokratijos ir laisvės idėjos konkuruoja su sovietinės praeities idėjomis) ir ekonominėje (energetikos) srityse. Naujame šaltajame kare naudojami ginklai – suklastoti rinkimai, užsienio veikėjų kontroliuojamos revoliucijos ir naujų vamzdynų maršrutų planai.

2. Naujo šaltojo karo priežastys

Ieškodamas naujo šaltojo karo priežasčių, M. MacKinnonas analizuoja Rusijos ir Vakarų veiksmus posovietiniame regione, E. Lucasas daugiausia dėmesio skiria Rusijos politikai, o S. F. Cohenas – JAV veiksams pradant naują šaltąją karą paaiškinti.

Plačiausia analize galima laikyti M. MacKinnono knygą, kurioje išsamiai aptariami tiek Rusijos, tiek Vakarų veiksmai, turėję įtakos dvišaliams santykiams. Įtampos Vakarų ir Rusijos santykiuose šaltiniais laikomas Vakarų noras užsitikrinti energetinius išteklius, George'o Soroso ir nevyriausybinų organizacijų veikla, Vakarų parama provakarietiškai opozicijai Serbijoje, Gruzijoje, Ukrainoje, Baltarusijoje ir pačioje Rusijoje. Kritikuojamas George'o W. Busho politikos nenuoseklumas – bendradarbiavimas su Kazachstano ir Azerbaidžano režimais paaukojant vertybes dėl energetinių išteklių. Vakarai aktyviai veikė idėjiniame fronte, daug pasiekė skleisdami demokratiją: paremti Vakarams draugiški režimai, sudaryta daugiau galimybių Vakarų investicijoms. „Bet šie pokyčiai gali būti laikomi Vašingtono laimėjimais tik jei pripažįstama, kad Rusija buvo prarasta kaip partnerė dar prieš Putinui ateinant į valdžią“¹⁴. Kadangi JAV politika vystėsi kaip priešprieša Rusijai, Rusija tapo priešiškesnė Vakarams ir mažiau demokratinė¹⁵. M. MacKinnono įsitikinimu, iš tiesų Vakarai „prarado“ Rusiją po Michailo Chodorkovskio suėmimo ar rožių revoliucijos, kai provakarietiški Rusijos politikai prarado tikėjimą, kad įmanoma išlaikyti draugišką Vakarų atžvilgiu Rusijos užsienio politiką, o Vladimiras Putinas ėmė kalbėti apie Vakarus kaip priešiškus Rusijos interesams ir norinčius ją susilpninti¹⁶. Tuomet ir buvo performuluoti Rusijos užsienio politikos principai. Taigi Vakarai yra atsakingi dėl įtampos santykiuose su Rusija atsiradimo, nes patys paskatino ją imtis agresyvios užsienio politikos. Reikia pažymėti, kad M. MacKinnonas, analizuodamas Rusijos ir JAV vykdomą politiką, leidžia suprasti, dėl ko konkuruoja ir nesutaria šios šalys. Tačiau Rusijos elgesio motyvams skiriama daugiau dėmesio, o JAV sprendimų priežastys lieka ne visai aiškios.

Panašaus kaip M. MacKinnonas požiūrio į JAV politiką laikosi S. F. Cohenas. Jis teigia, jog džiūgavimas, kad JAV *laimėjo* šaltąjį karą, buvo pirmas veiksnys, dėl kurio šaltasis karas Vašingtone devintojo dešimtmečio pradžioje atsinaujino¹⁷. Prezidento Billo Clinto-

no administracija padarė dvi esmines klaidas: *pirma*, elgėsi su Rusija ne kaip su strategine partnere, o kaip su pralaimėtoja, ėmė kištis į jos vidaus politiką; *antra*, sulaužė dar George'o Busho vyresniojo pažadą nevykdyti NATO plėtros ir pradėjo karinę Rusijos apsupimą. Todėl, S. F. Coheno manymu, karinė Rusijos apsupimas, Rusijos saugumo interesų už jos teritorijos neigimas, JAV siekis įgyti branduolinį pranašumą ir kišimasis į Rusijos vidaus politiką atstūmė Rusiją. Dėl viso to Rusija tiki, kad šaltasis karas nesibaigė ir kad JAV siekia primesti jai naują šaltąjį karą¹⁸.

Iš dalies „kaltais“ dėl naujo šaltojo karo E. Lucasas laiko ir Vakarų veiksmus, tačiau dėl visiškai kitokių priežasčių nei M. MacKinnonas ar S. F. Cohenas. Šios priežastys – vidinis Vakarų susiskaldymas, noras investuoti, skolintis pinigų iš Rusijos ir nusileisti jos ambicijoms posovietiniame regione. Dėl tokio pragmatinio bendradarbiavimo Rusija nebėra visuotinė priešininkė ir dažniau atrodo kaip partnerė. E. Lucaso manymu, Vakarų nuolankumas ir neprincipingumas skatina Rusiją elgtis agresyviai.

Tačiau lemiamu lūžiu, vedančiu prie nesutarimų su Vakarais paaštrėjimo, E. Lucasas laiko V. Putino atėjimą į valdžią. Valdžios pasikeitimas lėmė kitokios politinės sistemos ir naujos santykių su Vakarais strategijos formavimą (net knygos pavadinime kalbama apie Kremliaus keliamą grėsmę ne tik Vakarams, bet ir Rusijai). Tuomet Rusijos prezidentas V. Putinas nusprendė, kad palaikyti draugiškus santykius su Vakarais yra beprasmiška, o Vakarų vertybės buvo atmestos kaip netinkamos Rusijai ar net kaip sąmokslas sustiprinti Vakarų įtaką įrankis. Naujos ideologijos pagrindas – sovietinė nostalgija, nacionalizmas, stabilumo iškelimas virš laisvės, pasitelkus antivakarietiškas nuostatas konstruojamas Rusijos priešų įvaizdis. Istorija tampa pagrindiniu Rusijos ideologinio karo frontu: perrašoma tiek sovietinių laikų, tiek Boriso Jelcino valdymo metų istorija. E. Lucasas pabrėžia, kad senas ideologinis konfliktas tarp Rytų ir Vakarų baigėsi, tačiau bent kelis kartus teigia, kad Rusija grįžta prie sovietmečio elgesio:

to laikotarpio vidaus ir užsienio politikos, antivakarietiškumo, stalinistinės Antrojo pasaulinio karo versijos, tampančios svarbiausiu Rusijos mitu apie save¹⁹.

Nauja ideologija sudaro prielaidas ir naujiems politiniams sprendimams, visų pirma nuostatai ryžtingai veikti Vakarų atžvilgiu. Pasak E. Lucaso, pirminiai Rusijos interesai – Rusijos dominavimo buvusioje Sovietų imperijoje pripažinimas, energetinė Europos finliandizacija, tarptautinis pripažinimas ir vieta prie Vakarų viršūnių stalo. Rusijai siekiant įgyvendinti savo interesus, svarbų vaidmenį vaidina jos galios pokyčiai – ekonominės ir energetinės galios stiprėjimas. Nors Rusijos karinė galia tebėra menka, branduolinis arsenalas – atsilikęs nuo JAV. Kariniai manevrai – karinių lėktuvų siuntimas į NATO šalių oro erdvę, nuolatinis strateginių bombonešių laikymas ore – daugiau „psichologinis, o ne fizinis veiksnys“²⁰. Tačiau Kremliaus suvokimas apie ekonominį pakilimą susijęs su nauju tarptautinės sistemos ir savo statuso joje vertinimu, naujų veikimo krypčių ir būdų paieška bei taikymu.

Panašiai kaip E. Lucasas Rusijos politiką traktuoja ir M. MacKinnonas, tačiau reikia nepamiršti, kad jo argumentacijoje Vakarų veiksmai vertinami kaip agresyvūs ir provokuojantys Rusijos elgesį. M. MacKinnonas laiko Rusiją kylančia galia, o to įrodymas – jos turimi energetiniai ir ekonominiai svertai (jo teigimu, jei Rusija nebus politinė ar branduolinė galia, ji bus ekonominė supergalia). Rusija suprato, kad posovietinio regiono valstybėms gali daryti daug didesnę poveikį pasitelkusi gamtinius išteklius nei kariuomenę. Kita Rusijos strategija – Kremliaus remiamų Rusijos bendrovių įtvirtinimas pagrindiniuose buvusių sovietinių respublikų sektoriuose. Būtent materialios aplinkybės leido suvokti naujas Rusijos veikimo galimybes. Tačiau kartu vyksta ir idėjinis pokytis: siekiama įtvirtinti idealizuotą požiūrį į praeitį (Rusija buvo ir vėl gali tapti imperija), V. Putino prezidentavimo laikotarpiu atkuriamą sovietinių laikų valdymo sistema, pabrėžiant pasiekimus ir nutylint klaidas.

Labiausiai Rusijos veiksmus pateisinti ir laikyti juos gynybiniais, t. y. reakcija į Vakarų spaudimą, linkęs S. F. Cohenas. JAV užsienio politika parodė Rusijai, kad jų santykiai nėra pagrįsti strategine partneryste, o JAV siekiu dominuoti. Rusija norėjo, kad su ja būtų elgiamasi kaip su lygia partnere, tačiau susidūrė su dilema – tenkintis antraeiliumi vaidmeniu tarptautinėje sistemoje ar peržiūrėti savo nuostatas ir politiką siekiant nacionalinių interesų. Pasak S. F. Coheno, JAV priešiškus ir daromas spaudimas (karinė apsuptis, veiksmai gretimuose regionuose ir kišimasis į vidaus politiką) nepaliko Rusijai nieko kito, kaip permąstyti savo užsienio politikos principus ir sprendimus. Rusija ėmė pabrėžti savo suverenumą siekdama sustabdyti Vakarų kišimąsi į savo vidaus reikalus, remti autoritarinius režimus atsakydama į JAV demokratijos sklaidos politiką, svarstyti raketų žemė–oras sistemos dislokavimo Baltarusijoje planus. Nacionalizmas ir imperializmas buvo pasirinkti politiniams ir ideologiniams tikslams – visuomenei mobilizuoti, režimui įteisinti, o energetiniai išteklių – užsienio politikai įgyvendinti ir suteikti Rusijai pripažinimą kaip lygiavertei didžiajai valstybei.

3. Galimybės užkirsti kelią naujam šaltajam karui

Galimybes išvengti naujo šaltojo karo ar jį užbaigti svarsto E. Lucasas ir S. F. Cohenas. M. MacKinnonas apsiriboja žvilgsniu į pastaruosiu metu vykusius procesus posovietiniame regione, knyga palieka įspūdį, kad Rusijos ir JAV konfrontacija šiame regione yra neišvengiama. Tačiau tai nebūtinai turėtų būti M. MacKinnono pozicija, nes jos knygoje tiesiog nėra.

E. Lucasas šiuo klausimu pasisako daug konkrečiau: norėdama užbaigti naują šaltąjį karą, Rusija turėtų „pamiršti savo imperines pretenzijas ar savitą istorijos versiją“, o tai jai leistų priartėti prie ES ir NATO²¹. Tačiau E. Lucasas nepaaiškina, kodėl Rusija turėtų to norėti, nes šis pasiūlymas iš dalies prasilenkia su autoriaus nuro-

dytai Rusijos interesais. Kitas sprendimas – Vakarai turi susivienyti (šiuo metu Europos Sąjungos ir NATO narės neturi bendro intereso) ir „priversti“ Rusiją laikytis išipareigojimų, nes „[k]uo mažiau priešinamasi Rusijai, tuo ji darosi atkaklesnė“²². Naujas šaltasis karas yra „vertybių karas“, Vakarai turėtų atnaujinti tiek „moralines varžybas, tiek moralinį atstumą“ su Rusija²³. Vakarų santykiai su Rusija taip pat turi būti pagrįsti realizmu ir racionalių mąstymu, o ne sentimentais²⁴ (tačiau lieka neaiškus šio E. Lucaso pasiūlymo ir jo minimos vertybių svarbos santykis).

S. F. Cohenas ne tik mano naujo šaltojo karo priežastimi esant JAV veiksmus, bet ir išskiria JAV nusistovėjusią priešišką ideologinę poziciją Rusijos atžvilgiu. Vakaruose esama įsitikinimo, kad naujas šaltasis karas yra neįmanomas arba nebūtų svarbus, nes Rusija nėra lygi savo galia JAV varžovė. Pasak S. F. Coheno, toks įsitikinimas yra klaidingas, nes „[t]ikrovėje Rusija yra svarbesnė Amerikos nacionaliniam saugumui nei bet kuri šalis“²⁵. Rusija vis dar turi ginklų, kurie gali sunaikinti JAV, ir gausius energetinius išteklius. Rusija gali kovoti ir galbūt laimėti šaltąjį karą buvusiose Sovietų Sąjungos teritorijose panaudojusi savo karinę, ekonominę ir energetinę galią. Todėl, S. F. Coheno nuomone, nepasikeitus JAV nuostatoms, provokuojančioms Rusiją ir skatinančioms priešiškus JAV užsienio politikos sprendimus, šaltasis karas bus neišvengiamas.

4. Naujo šaltojo karo paaiškinimų prielaidos

Pristatytų knygų autoriai naują šaltąjį karą suvokia panašiai: kaip JAV ir Rusijos konfrontaciją, vykstančią posovietiniame regione ir dėl geostrateginės įtakos jame, panaudojant ekonominę galią, energetinius išteklius, politinę įtaką, idėjų ir vertybių sklaidą. Veiksniai, sąlygojantys naują šaltąjį karą, matomi kiek skirtingai.

M. MacKinnono manymu, JAV veiksmai ir naujos Rusijos materialios galimybės (stiprėjanti ekonominė galia) paskatino Kremlių

elgtis pagal naujo šaltojo karo scenarijų. Vadovaujantis realistų logika, jog materialūs pokyčiai lemia idėjų pokyčius, galima spėti, kad jeigu nebūtų išaugusi Rusijos ekonominė galia, JAV ir Rusijos priešprieša (dėl to, kaip šios valstybės suvokia savo padėtį tarptautinėje sistemoje ir konkrečiai posovietiniame regione bei viena kita) nebūtų paaštrėjusi tiek, kad ją būtų galima vadinti nauju šaltuoju karu. Jei materialūs pokyčiai lemia idėjų pokyčius, M. MacKinnono išvelgiamo naujo šaltojo karo perspektyvos atrodo miglotos atsižvelgiant į 2008 m. prasidėjusią finansų krizę ir smarkų naftos kainų kritimą. Tačiau tam, kad kultų konkurencija, nebūtina įgyti daugiau galios, o gali pakakti lyderių suvokimo, jog jie turi daugiau pajėgumų. Lygiai taip pat suvokimas, kad sumažėjo galia, sumenkintų paskatas įsitraukti į konfrontaciją²⁶. M. MacKinnonas tokios galimybės nepaaiškina. Pažymėtina, kad JAV veiksams, kaip provokuojantiems Rusijos priešišumą, M. MacKinnonas skiria svarbų (nors ir nepagrindinį) vaidmenį. Klausimas, ar sumažėjus Rusijos galiai jos noras priešintis išliks vien dėl Vakarų spaudimo ir nenoro taikstyti su tuo, lieka atviras. Rusijos suvokimas, kad vyksta ekonominis pakilimas, susijęs su nauju tarptautinės sistemos ir savo statuso joje vertinimu, naujų veikimo krypčių ir būdų paieška. Į naujas Rusijos užsienio politikos idėjas M. MacKinnonas žiūri instrumentiškai – kaip priemonės, paskatintas Rusijos galios pokyčių ir skirtas atsilaikyti prieš Vakarų spaudimą²⁷.

E. Lucasas šaltojo karo priežastis aiškina Rusijos vidaus politikos procesais. Naujoms idėjoms pasireikšti svarbios dvi aplinkybės. *Pirma*, V. Putino atėjimas į valdžią, kurį lydėjo oponuojančių pozicijų nutildymas ir naujos vidaus bei užsienio politikos įgyvendinimas. E. Lucasas idėjas traktuoja instrumentiškai – antivakarietiška Kremliaus retorika ir agresyvesnė pozicija Vakarų atžvilgiu reikalinga mobilizuoti visuomenę, įteisinti valdžios veiksmus ir įgyvendinti Rusijos užsienio politikos tikslus. *Antra*, Rusijos ekonominis sustiprėjimas pateikia naujai Rusijos ideologijai įgyvendinti reikalingu

išteklų. Pasak E. Lucaso, jei Rusija taps dar turtingesnė ir autoritariškesnė, atsilaukyti Vakarams bus dar sunkiau. Kaip ir prieš tai minėtu atveju, jei materialūs pokyčiai lemia idėjų pokyčius, E. Lucaso nurodytas noras kariauti naują šaltąjį karą gali išblėsti dėl finansų krizės poveikio Rusijos ekonomikai. Lieka neaišku, kokią įtaką šis poveikis padarys Kremliaus savo disponuojamos galios *suvokimui*. Pažymėtina, kad E. Lucaso požiūris yra dvilypis ta prasme, kad šis autorius nurodo skirtingas naujo šaltojo karo prasadėjimo (materialūs veiksniai) ir užbaigimo (idėjiniai) priežastis. Pastarosios – Vakarų susitelkimas, bendrų interesų suradimas, kova vertybiniame fronte, o ne rūpestis savo materialių išteklių didinimu atsveriant Rusijos galią. Užbaigti naują šaltąjį karą taip pat leistų Rusijos „pasidavimas“ – savo užsienio politikos principų ir interesų pakeitimas. Abiem atvejais E. Lucaso argumentacijoje galios pokyčiai atlieka labiau pagalbinių, o ne priežastinių vaidmenį: materialių sąlygų pokytis gali būti vertinamas tik kaip leidžiantis įgyvendinti turimas idėjas.

Priežasčių, kodėl gali prasidėti naujas šaltasis karas, S. F. Coheanas ieško JAV elgesį aiškindamas nusistovėjusio tapatumo, interesų ir atitinkamų veiksmų Rusijos atžvilgiu buvimu JAV strateginėje mintyje²⁸. Idėjų vaidmuo svarbus tiek pradedant naują šaltąjį karą, tiek jį užbaigiant. Šiuo atveju idėjos nulemia, kaip bus panaudoti materialūs ištekliai: nuosaikus JAV elgesys ir Rusijos kaip lygios partnerės traktavimas galėtų paremti nuosaikesnę Rusijos politikos kryptį (tai prieštarauja E. Lucaso argumentacijai, kad aktyvesni Vakarų veiksmai – priešinimasis Rusijai – kaip tik užbaigtų arba neleistų išsiplėtoti naujam šaltajam karui). Rusijos atveju visu pirma svarbus idėjinis pokytis – jos supratimas, kad dvišaliai santykiai, kuriuos diktuoja Vakarai, nebegali plėtotis. Todėl Vakarų spaudimą lydėjo Rusijos vidaus ir užsienio politikos peržiūrėjimas. Reformos idėjinis lygmeniu leidžia paaiškinti Rusijos interesų ir elgesio pokyčius, nes jos sąlygojo aktyvesnius Rusijos veiksmus posovietiniame regione ir konfrontacijos tarp Rusijos ir Vakarų didėjimą.

Pabaigai reikėtų pasakyti du dalykus. *Pirma*, šioje knygų apžvalgoje bandyta išskirti prielaidas, kuriomis remiasi pranašaujantieji naują šaltąjį karą. Tačiau kartais šias prielaidas reikėjo netiesiogiai atrasti gausiuose įvykių aprašymuose, nes būtent jiems, o ne tarp-tautinėje sistemoje vykstančius procesus paaiškinantiems veiksniams yra skirtos šios knygos. Todėl, *antra*, šioje apžvalgoje išsakytus trūkumus dėl nepakankamo prielaidų paaiškinimo reikėtų vertinti ne kaip analizuotų knygų kritiką, o galimas tolesnių tyrimų kryptis visiems, besidomintiems naujo šaltojo karo reiškiniu.

DIANA JURGELEVIČIŪTĖ

NUORODOS IR PASTABOS
(Endnotes)

¹ Plačiau žr.: Richard Lebow, Thomas Risse-Kappen (eds.). *International Relations theory and the End of the Cold War*. New York: Columbia University Press, 1995; Richard K. Herrmann, Richard Ned Lebow (eds.). *Ending the Cold War: Interpretations, Causation, and the Study of International Relations*. Palgrave Macmillan, 2004.

² Visą numerį paskyrė *British Journal of Politics & International Relations*, vol. 11, issue 2, 2009. Stephen G. Brooks, William C. Wohlforth. *Clarifying the End of the Cold War Debate* // *Cold War History*, vol. 7, no. 3, August 2007, p. 447–454. Gavan Duffy, Brian Frederking. *Changing the Rules: A Speech Act Analysis of the End of the Cold War* // *International Studies Quarterly*, vol. 53, no. 2, June 2009, p. 325–347.

³ Daug nuorodų į juos pateikia Stephen F. Cohen. *Soviet Fates and Lost Alternatives. From Stalinism to the New Cold War*. New York: Columbia University Press, 2009.

⁴ Columbia University, Arnold A. Saltzman Institute of War and Peace Studies panel discussion „The New Cold War? U.S. Russian Relations after the Invasion of Georgia“. September 23, 2008 // <http://www.columbia.edu/cu/siwps/images/usrus/usrussiapanel.html> [žiūrėta 2009 m. rugsėjo 10 d.]; Richard Sakwa. ‘New Cold War’ or Twenty Years’ Crisis? *Russia and International Politics* // *International Affairs*, 84: 2, 2008, p. 241–267.

⁵ Pažymėtina, kad E. Lucasas yra „The Economist“ žurnalistas, M. MacKinnonas – Kanados nacionalinio laikraščio „The Globe and Mail“ žurnalistas“, o S. F. Cohenas – Niujorko universiteto (JAV) Rusijos studijų profesorius.

⁶ Stephen G. Brooks, William C. Wohlforth. *From Old Thinking to New*

Thinking in Qualitative Research // *International Security*, vol. 26, no. 4 (Spring, 2002), p. 94.

⁷ Stephen G. Brooks, William C. Wohlforth. Power, Globalization, and the End of the Cold War // *International Security*, vol. 25, no. 3 (2000–2001), p. 9–10. Plačiau apie idėjų vaidmenį – Jeffrey T. Checkel. Ideas and International Political Change: Soviet/Russian Behavior and the End of the Cold War. New Haven: Yale University Press, 1997; Lebow Risse-Kappen, 1995 (ypač Rey Koslowski, Friedrich Kratochwill. Understanding Change in International Relations, p. 127–166; Thomas Risse-Kappen. Ideas Do Not Float Freely: Transnational Coalitions, Domestic Structures and the End of The Cold War, p. 187–222).

⁸ William C. Wohlforth. Realism and the End of the Cold War // *International Security*, vol. 19, no. 3 (1994–1995), p. 95–96.

⁹ Randall L. Schweller, William C. Wohlforth. Power test: Evaluating realism in response to the end of the cold war // *Security Studies*, 9:3, 2000, p. 104.

¹⁰ Pavyzdžiui, M. Gorbačiovo – Archie Brown. The Gorbachev Factor. Oxford: Oxford University, 1996; Archie Brown. Perestroika and the End of the Cold War // *Cold War History*, vol. 7, no. 1, 2007, p. 1–17. Alternatyvūs šaltojo karo pabaigos aiškinimai – plačiau žr. Wohlforth, p. 106.

¹¹ Edward Lucas. Naujas Šaltasis karas. Kremliaus keliami grėsmė Rusijai ir Vakarams. Vilnius: Baltos lankos, 2008, p. 21.

¹² Ten pat, p. 284–285.

¹³ Cohen, p. 187.

¹⁴ Mark MacKinnon. The New Cold War. Revolutions, Rigged Elections, and Pipeline Politics in Former Soviet Union. New York: Carroll & Graf, 2007, p. 275.

¹⁵ Ten pat, p. 275.

¹⁶ Ten pat, p. 276.

¹⁷ Cohen, p. 171.

¹⁸ Ten pat, p. 172.

¹⁹ Lucas, p. 16–17, 157, 278.

²⁰ Ten pat, p. 27.

²¹ Ten pat, p. 270.

²² Ten pat, p. 30.

²³ Ten pat, p. 287.

²⁴ Ten pat, p. 277.

²⁵ Cohen, p. 163.

²⁶ Wohlforth, p. 91–129.

²⁷ Kaip pavyzdį, kad idėjos vaidina reikšmingą nepriklausomą vaidmenį Rusijos užsienio politikoje, galima nurodyti požiūrius, jog šaltojo karo pabaiga susijusi su pagrindo Rusijos tapatumui išnykimu. Tai paskatino naujų idėjų paiešką geopolitinėje mintyje, Rusijos tapatumo kaip priešpriešos Vakarams kaitą, nacionalizmo ir imperializmo diskursų stiprėjimą Rusijoje. Straipsnių rinktinė iš Michel Korinman, John Laughland. *Russia. A New Cold War?* Vallentine Mitchell, 2008; Katia Kliouikova.

Geopolitics in Russia after 1991, p. 1–7; Alexander Verkhovsky. Changing Russian Nationalism in Today's Russia, p. 133–142; Emil Pain. Nationalism and the Imperial Idea in Russia: Confrontation and Synthesis, p. 143–153; Jutta Scherrer. Russia's New-Old Places of Memory, p. 154–161.

28 Panašių argumentų dėl naujo šaltojo karo pradžios pateikia ir R. Sakwa, kritikuodamas Vakarų dėl to, kad Rusijos nuolaidas suprato ne kaip draugystės, o kaip silpnumo ir pasidavimo spaudimui ženklą – Sakwa, 2008.